

ICONOGRAFIA DE LES CARASSES O CAPS DE MORO ALS ORGUES DE LES ESGLÉSIES CATALANES. UNA REPRESENTACIÓ DEL TRIOMF DEL CRISTIANISME SOBRE L'ISLAM

Amb la historiadora de l'art Aurora Pérez Santamaria vam publicar entre les pàgines de la *Revista de Girona* (núm. 273 de 2012), un article en què estudiàvem la procedència de les carasses,¹ els dos caps de turc o caps de moro conservats al bar L'Arc² de Girona, que en altres èpoques, en un altre context, havien adornat la part externa, el moblatge de l'orgue de la Seu de Girona, l'instrument musical religiós per excel·lència. Cal dir que, a banda de desconèixer la filiació del seu constructor, que s'atribueix sense proves a Pau i Pere Costa, entre 1710 i 1730, ens va desconcertar un altre enigma, no resolt encara: el segon cap representa una figura femenina de belles faccions que no encaixava amb la veritable història d'aquestes figures poc agraciades físicament, moltes de les quals feien el doble de la mida natural. És el d'una princesa captiva? La imatge d'una reina? L'amistançada d'un sultà?...

Per no repetir-nos gaire, direm que les carasses de sota l'orgue consentides per l'Església, com tantes altres llibertats i extravagàncies, eren unes figures treballades amb fusta i altres materials, d'una certa grandària, pintades o policromades, caracteritzades amb una llarga cabellera, barba (gairebé sempre una cua de cavall), bigotis, amb un turbant lligat o un capell cofat. Aquestes imatges festives simbolitzaven el triomf contra el turc, el pirata berber, l'enemic secular de la fe cristiana. Amb un nas prominent i una cara allargada i ossada, figuraven la representació popular del dolent, el pirata turc o algerià.

¹ A Barcelona, als carrers on hi havia cases de prostitució hom posava una carassa de pedra a les façanes per així indicar la seva ubicació. No deixaven de ser anuncis de prostíbuls de l'època; això sí, discrets. Al carrer Vigatans, cantonada Miralles, encara se'n conserva una. Apuntem així, aquest doble significat del mot *carassa*. El DCVB no té en compte la doble accepció de *carassa* com a *cap de moro* present a les esglésies o bé com a senyal indicatiu d'un prostíbul. La locució *cap de turc*, designaria la persona o cosa contra la qual actua tothom.

² Desconeixem la data en la qual aquests *caps de turc* van passar del fons de la catedral de Girona a ser propietat del cèlebre Lluís de L'Arc. N'hi havia també un altre joc a l'orgue de l'església de Sant Feliu?

Durant els segles XVI, XVII i XVIII adornaven molts dels nostres temples, sobretot costaners i de l'interior: Arenys de Mar, Barcelona, Cadaqués, Castelló d'Empúries, Girona, Manresa, Mataró, Vilafranca del Penedès, etc. En els arxius eclesiàstics hi ha notícies d'arxiu que mostren els arranjaments periòdics, els canvis d'estil, als quals aquestes figures estaven sotmeses. No en va, durant les lluites entre les civilitzacions mahometanes i cristianes, aquests enemics de la fe cristiana havien perdut la batalla de Lepant (07-10-1751), i aquest fet s'havia de celebrar penjant-ne el trofeu significatiu, com el d'una cacera, en un lloc adient i visible. La nostra cultura popular presenta molts d'aquests elements: gegants moros, ball de turcs, de cavallets, lluites entre moros i cristians, narracions, cançons, gravats, etc. Gent d'aquests països que ara viuen i treballen entre nosaltres troben humiliants aquestes representacions de corsaris barbarescos. Podríem dir que són políticament incorrectes. Així ressonaven als nostres temples les victòries contra l'infidel. Els moros i els pirates turcs atacaven sovint els nostres pobles de la costa: robaven, incendiaven cases, segrestaven persones, etc. Són el testimoni d'un passat molt lligat a la memòria popular, a la mar, entre incursions dels uns i dels altres.

Penjaven al costat de la cadireta de l'orgue. Un organista hàbil trempava l'orgue, teclejava uns sons, produïa unes sonoritats i feia la impressió que el "moro" plorava, xisclava les seves dissorts. Amb un cordill, el músic també podia donar moviment als ulls, que es tancaven i s'obrien, i a la boca per tal que la figura guanyés expressivitat. En alguns llocs, rajaven per la boja confits o caramels durant les diades de Nadal. Encantaven els nens encuriosits.

D'aquests símbols que il·lustraven la venjança cristiana contra l'enemic, per manca d'espai, no em van poder publicar les il·lustracions que havia recollit, llevat de la imatge de Jacint Morató, oferta, *a posteriori*, per Aurora Pérez. Sense més preàmbuls passem a inventariar-les. Sóc del parer que aquestes activitats professionals, en el procés d'embelliment dels orgues, salvades de les destruccions de 1936-39, poden encara engrescar molts historiadors i historiadores de l'art.

1. Cap de turc del bar L'Arc de Girona.

2. Cap de turc del bar L'Arc de Girona.

3. Carassa de sota l'orgue de la catedral de Barcelona.³

4. Misericòrdia número 3 de la catedral de Barcelona. Costat de l'evangeli. Escena de luxúria. El bust esculpit té una certa semblança amb la figura del bar de L'Arc. Vegeu Maria Rosa Terés i Tomàs, *Pere Ça Anglada. Introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana*, Barcelona, Artestudi, 1987, pàg. 29.

5. Teresa Avellí en el seu treball: *Noves aportacions al catàleg de l'obra de Jacint Morató Soler: el retaule major de Sant Lluç de Girona*, "Locvs Amoens", 8, 2005-2006, pàg. 194, il·lustra el treball, entre d'altres, amb aquesta figura de Sant Pere pertanyent al retaule major de Sant Lluç de Girona. Segons Aurora Pérez, la figura d'aquest sant té una retirada a les faccions del turc gironí. Podrien ser aquests caps gironins obra d'en Morató?

³ Abans a Barcelona deien: "Ets més lleig que el cap de sota l'orgue de la Seu".

6. Carassa de sota l'orgue de la parròquia de Santa Maria del Mar de Barcelona.

7. Carassa de sota l'orgue de la parròquia de Sant Just i Pastor de Barcelona.

8. Carassa de la l'església de Palau, dit menor o de la Comtessa. Els gravats de les figures 3, 6 i 7 provenen de l'article d'Aureli Capmany *Les carasses als orgues d'església*, "La rondalla del dijous", 1924, un folklorista capdavanter que s'adonà del valor d'aquests caps barbuts, molts dels quals van desaparèixer durant la Guerra Civil. Aureli Capmany, *Les carasses als orgues d'església*, Setmanari "Curiositats de Catalunya", núm. 7, any? Vegeu també www.festes.org/articles. [carasses].

9. Carassa de l'orgue de la Seu de Barcelona. Dibuix d'Oché, en el llibre de Ricardo Suñé Álvarez, *Estampas barcelonesas*, Barcelona, Editorial SLC, 1944, pàg. 171.

10. Tubs d'orgues amb unes figures pintades amb els rostres barbats d'uns caps de turc pintats sobre metall. La boca coincideix amb la llençüeta per on surt l'aire, les notes musicals. Pertanyen a un orgue d'una església espanyola sense identificar. Fotografia publicada al diari ABC. "Las Artes y las letras", núm. 895, (28-3-a-3-4-2009).

11. "Es cap d'es Moro" (1919) de l'església parroquial de Santa Maria de Cadaqués, avui perdut. Treia confits per la boca quan a la parròquia batejaven un nen. Detall d'una fotografia de Valentí Farnoli. Desaparegut durant la Guerra Civil.

12. Carassa de la catedral de Sant Joan de Perpinyà del segle XVI, penjada sota l'orgue. La primitiva carassa d'aquest temple va desaparèixer amb la Revolució Francesa. Tinc notícies orals que aquesta figura, col·locada posteriorment, de segona mà, pertanyia a una església, sense determinar, de Catalunya.

13. Carassa moderna que, actualment, surt pels carrers de Barcelona durant la fira nadalenca de Santa Llúcia.

14. Els autors d'aquell article inspeccionen les carasses del bar L'Arc de Girona.

EL «FORAT DE LA PENTECOSTA» A SANT JOAN DE PERPINYÀ

Com a conseqüència d'unes llargues obres de rehabilitació a la Catedral de Sant Joan de Perpinyà, s'ha pogut recuperar al presbiteri, l'anomenat «forat de la Pentecosta», amagat en una clau de volta, que tenia un paper important en la celebració d'una cerimònia litúrgica medieval. Aquest forat romania cobert per un escut circular sobreposat, de grans dimensions, que ara ha estat col·locat com a decoració en una de les parets laterals de la capella del Santíssim Sagrament del mateix temple. La fotografia que reproduïm mostra clarament la bellesa de la clau restaurada.

Durant la diada del diumenge de Pentecosta, a la missa i després de l'epístola, amb la promesa de Crist que enviaria l'Esperit Sant, la tercera persona de la Trinitat divina, present al naixement de l'Església, a molts temples